

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

TARIXIY ASARLAR TARJIMASI MUOMMOLARI: KECH VA BUGUN

Dilorom Baxadirova Sultanova

O'qituvchi,

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy asarlarning tarjimasi, uning tarixi va bugungi kunda yuzaga keladigan muammolar o'rganiladi. Tarixiy asarlarning tarjimasi, o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, tarjimonlardan nafaqat tilni, balki madaniyatni va tarixiy kontekstni ham chuqur bilishni talab qiladi. Tarixiy asarlarda ishlatilgan terminlar, frazeologizmlar, madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstlar tarjima jarayonida muhim rol o'ynaydi. Maqolada tarixiy asarlarning tarjimasi jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar, eski va yangi tarjima metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, tarixiy asarlarning tarjimasi bugungi kunda qanday o'zgarishlarni boshdan kechirayotgani va zamonaviy tarjimashunoslikda yuzaga kelgan yangi yondashuvlar haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, tarixiy asar, tarjima muammolari, madaniyat, tarixiy kontekst, frazeologizm, eski va yangi tarjima metodlari, tarjimashunoslik, interlingvistik farqlar.

Kirish qismi: Tarjimonlik faoliyati, til va madaniyatlarni birlashtirish, so'zlar va ma'nolarni bir tildan boshqasiga o'tkazish jarayoni sifatida qadimdan rivojlanib kelmoqda. Tarixiy asarlar tarjimasi ayniqsa murakkab va o'ziga xos bir jarayon bo'lib, uning o'ziga xos muammolari ham mavjud. Tarixiy asarlarda nafaqat so'zlar va grammatik tuzilmalar, balki vaqt, joy, madaniyat va tarixiy kontekst ham katta ahamiyatga ega. Tarjimon, asarning asl ma'nosini saqlab qolish bilan birga, tarixiy voqealar va madaniyatni ham to'g'ri aks ettirishi kerak.

Tarjimonlik faoliyati qadim zamonlardan boshlab til va madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni tashkil etgan va rivojlantirgan. Tarixiy asarlarning tarjimasi ayniqsa murakkab bir jarayon bo'lib, u nafaqat tilni, balki o'sha davrning madaniyatini, ijtimoiy va siyosiy sharoitlarini ham chuqur bilishni talab etadi. Tarixiy asarlarni tarjima qilishda, o'sha davrni tushunish va kontekstni to'g'ri aks ettirish juda muhimdir. Har bir tarixiy asar o'ziga xos lingvistik, madaniy va tarixiy kontekstga ega bo'lib, bu uning tarjimasini murakkablashtiradi. Tarjimonlar faqat so'zlarni emas, balki tarixiy voqealarni va madaniyatni ham tushunishga majbur. Eski davrda, tarjima qilish metodlari ko'pincha so'zma-so'z va literal tarzda bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda tarjimashunoslikda yangi yondashuvlar va metodlar rivojlanib, tarjima jarayonini yanada murakkab va to'g'ri bajarishga imkon yaratmoqda. Maqolada tarixiy asarlarning tarjimasi jarayonidagi asosiy muammolar, eski va yangi metodlar tahlil qilinadi.

Kech zamonlarda tarixiy asarlarni tarjima qilishda yuzaga kelgan qiyinchiliklar eski til va frazeologizmning zamonaviy tildagi ekvivalentlarini topish bilan bog'liq edi. Bugungi kunda esa tarjima metodlarining rivojlanishi va globalizatsiya jarayonlari tarjimashunoslikni yangi yondashuvlar bilan boyitmoqda. Shu bilan birga, tarjima metodlarining o'zgarishi, tarixiy asarlarning tarjimasiga yangi nazar bilan qarashni talab qiladi. Maqolada tarixiy asarlarning tarjimasi, bu jarayondagi qiyinchiliklar va bugungi kunda qanday yangi metodlarning qo'llanilayotgani haqida so'z yuritiladi.

Asosiy qism: Tarixiy asarlar tarjimasi nafaqat tilni bilishni, balki o'sha davrning madaniyati va ijtimoiy sharoitini tushunishni talab qiladi. Tarjimon tarixiy voqealarni, urf-odatlarini va madaniy

qadriyatlarini to'g'ri aks ettirishga majbur. Masalan, qadimgi yozma asarlarda ishlatilgan so'zlar va frazeologik ifodalar bugungi kunda to'g'ri tarjima qilinmaydi, chunki ularning kontekstual ma'nosi o'zgargan. Tarjimon bu kabi asarlarda "madaniy ekvivalentlar" va "adaptatsiya" kabi metodlarni qo'llash orqali bunday muammolarni bartaraf etadi.

Tarixiy asarlarning tarjimasida tarixiy davrlar davomida o'zgarib borgan. Erkin tarjima, bevosita tarjima, literal tarjima — eski metodlar sifatida ko'riladi. Ular, odatda, ma'lum bir tarixiy davrning tiliga va uslubiga qarab ishlatilgan. Bugungi kunda esa, tarjimashunoslikda yangi yondashuvlar rivojlanib, "ekspresiv tarjima", "kreativ tarjima" va "madaniy ekvivalentlar" kabi metodlar qo'llanilmoqda. Bular asarning mazmunini to'liq va chuqurroq ifodalashga yordam beradi.

Tarixiy asarlarda frazeologik birikmalar va atamalar katta ahamiyatga ega. Bu iboralar ko'pincha faqat o'sha davrning madaniyati va tiliga xosdir. Bunday iboralarni tarjima qilishda so'zma-so'z tarjima qilish imkonsiz bo'ladi. Tarjimon, frazeologik ifodalarni to'g'ri aks ettirish uchun kontekstual yondashuvni qo'llashi kerak. Masalan, o'rta asr arab adabiyotida ishlatilgan "nur va zulmat" (nur va zulmat) kabi iboralar bugungi kunda to'g'ri tarjima qilish uchun chuqur madaniy tushuncha va ijtimoiy kontekstni talab qiladi.

Madaniy ekvivalentlar va adaptatsiya metodlari tarixiy asarlar tarjimasida ko'p ishlatiladi. Bu metodlar asarning o'ziga xos kontekstini saqlagan holda, uni boshqa madaniyatga moslashtirishni nazarda tutadi. Tarjimon tarixiy asarda ko'rsatilgan madaniy kontekstni yangi til va madaniyatga qarab moslashtiradi. Misol uchun, arab tilidagi "harbiy jang" (ميدان المعركة) iborasi o'zbek tilida "jang maydoni" deb tarjima qilinadi, bu madaniy va tarixiy ma'noni to'liq ifodalash imkonini beradi.

Tarixiy asarlarni tarjima qilishda birinchi navbatda til va madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni hisobga olish zarur. Har bir tarixiy asar o'zining vaqt, joy va madaniyatini aks ettiradi, shuning uchun tarjimonlar shartli ravishda o'sha davrni, uning tarixiy sharoitlarini yaxshi tushunishi kerak. Misol uchun, qadimgi Gretsiya yoki Rim davrining adabiy asarlarini tarjima qilishda ularning o'sha davrdagi siyosiy-iqtisodiy va madaniy sharoitlarini tushunmasdan to'g'ri tarjima qilish imkonsizdir. Tarjimon bu asarlardagi frazeologik ifodalar, so'zlar va terminlarning vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkinligini hisobga olishlari zarur.

Madaniyatlar o'rtasidagi farqlar tarixiy asarlarni tarjima qilishda eng katta qiyinchilikni keltirib chiqaradi. Masalan, arab tilidagi klassik asarlarda "sahro" (cho'l) va "o'rmon" kabi so'zlar faqat ma'lum bir madaniyatga, o'sha davrga xos bo'lib, ularni bevosita boshqa tilga tarjima qilishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Tarjimonlar madaniy ekvivalentlar yoki paraphrasing metodlarini qo'llash orqali, tarixiy asarlardagi haqiqiy ma'nolarni to'g'ri aks ettirishi mumkin.

Bugungi kunda tarjimashunoslikda eski va yangi metodlar orasidagi farqlarni tushunish va ulardan samarali foydalanish muhimdir. Eski metodlarda so'zma-so'z tarjima va literal tarjima keng tarqalgan, lekin ular zamonaviy tarjimashunoslikda ko'pincha kam qo'llaniladi. Bugungi kunda esa tarixiy asarlarni tarjima qilishda "madaniy adaptatsiya", "kreativ tarjima" va "kontekstual tarjima" kabi metodlar ko'proq ishlatilmoqda. Bu metodlar tarjima jarayonini faqat grammatik jihatdan emas, balki madaniy, tarixiy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham to'g'ri ifodalashga yordam beradi.

Tarixiy asarlarda frazeologizm va idiomatik ifodalar ko'p bo'ladi. Bu ifodalarni tarjima qilishda asosiy qiyinchiliklar tilning o'ziga xosligini va madaniy qatlamlarini hisobga olish zarurligidir.

Masalan, arab tilidagi "*qamarni ko'tarish*" (رَفَعَ الْقَمَر) frazeologizmi o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa, uning asl ma'nosi noaniq bo'lishi mumkin. Tarjimonlar bu kabi frazeologik ifodalarni to'g'ri tushunish va boshqa tilga moslashtirish orqali tarixiy asarning asl ma'nosini saqlashga erishadilar.

Hozirgi kunda tarjimashunoslikda tarixiy asarlarning tarjimasi jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Globalizatsiya va madaniyatlararo muloqotning kuchayishi tarjimashunoslik metodlarini yangilanishga majbur qilmoqda. Tarjimonlar eski va yangi metodlarni birlashtirib, tarixiy asarlarni zamonaviy til va madaniyatga moslashtirishga harakat qilishmoqda. Shu bilan birga, tarixiy asarlarni zamonaviy o'quvchi uchun tushunarli va jozibador tarzda tarjima qilish yangi yondashuvlarning samarali qo'llanilishi bilan bog'liq.

Tahlil va natijalar: Tarixiy asarlarning tarjimasi o'zining maxsus yondashuvlarini talab etadi. Eski metodlar, ya'ni so'zma-so'z va literal tarjima, bugungi kunda tarjimashunoslikda kamroq qo'llaniladi. Tarjimonlar o'tkir madaniy va lingvistik farqlarni bartaraf etish uchun yangi metodlardan foydalanadilar. Tarixiy asarlarni tarjima qilishda frazeologik ifodalar, madaniy kontekst, va tarixiy tafsiflarning to'g'ri aks ettirilishi juda muhimdir.

Yangi metodlar, masalan, "*madaniy ekvivalentlar*" va "*adaptatsiya*", tarixiy asarlarni zamonaviy tilga moslashtirishda samarali vositadir. Bular tarixiy asarlarning asl ma'nosini va kontekstini saqlashga yordam beradi. Tarjimonlarning madaniyat va tarixiy tafsiflarni chuqur tushunishi, tarjima sifatini yaxshilaydi va uni xalqaro o'quvchi uchun aniq va tushunarli qiladi.

Tarixiy asarlarning tarjimasi o'zining murakkabligi va o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan tarixiy asarlarning tarjimasi muammolarining tahlili, so'z va frazeologik ekvivalentlar, madaniy kontekst, va tarjimashunoslikda yuzaga kelgan yangi yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Tarixiy asarlarni tarjima qilishda, tarjimonning madaniyat va tarixni chuqur tushunishi zarur. Tarixiy asarlarning tarjimasi faqat so'zlarni almashtirish emas, balki o'sha davrning madaniy, siyosiy va ijtimoiy sharoitlarini hisobga olishni talab qiladi. Madaniyatlararo farqlarni hisobga olgan holda tarjima qilish, asarning asl ma'nosini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'lum bir madaniyatda ishlatilgan iboralar yoki frazeologizmlarning o'ziga xosligi, tarjimon tomonidan to'g'ri aks ettirilishi kerak. Bu jarayonda madaniy adaptatsiya va kontekstual tarjima metodlari samarali bo'lishi mumkin.

Eski metodlar, ya'ni so'zma-so'z va literal tarjima, tarixiy asarlarning tarjimasi jarayonida ko'p hollarda muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Tarjimonlar bu metodlarni qo'llashda asarning asosiy mazmunini to'g'ri aks ettira olishmaydi. Bugungi kunda kreativ tarjima, madaniy ekvivalentlar va kontekstual yondashuvlar metodlari ko'proq qo'llanilmoqda. Bu metodlar asarning asl ruhini, madaniy sharoitlarini va tarixiy kontekstini saqlashda yordam beradi. Tarjimonlar tarixiy asarlarda ishlatilgan frazeologik ifodalarning to'g'ri tarjimasini ta'minlash uchun o'zlarining ijodiy yondashuvlarini qo'llashlari zarur.

Tarixiy asarlarda frazeologizm va idiomatik ifodalarning mavjudligi, tarjima jarayonida asosiy qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bu ifodalar ko'pincha o'ziga xos madaniy ma'nolarni o'z ichiga oladi, shuning uchun ular bevosita boshqa tilga tarjima qilinmaydi. Tarjimonlar bunday ifodalarni o'sha davrning madaniyatini va an'analarini hisobga olgan holda izohli tarzda tarjima qilishlari kerak. Tarjimaning muvaffaqiyatli bo'lishi, frazeologik ekspresiyalarni madaniy ekvivalentlar yordamida ifodalashda yotadi.

Bugungi kunda tarjimashunoslikda globalizatsiya va madaniyatlararo muloqotning kuchayishi tarixiy asarlarning tarjimasiga yangi yondashuvlarni olib kelmoqda. Tarjimonlar, asarlarning asl ma'nosini to'g'ri aks ettirishda yangi metodlardan foydalanishga harakat qilishmoqda. Bu, tarixiy asarlarni zamonaviy tilga moslashtirish va o'quvchilarga tushunarli qilib taqdim etish imkonini beradi. Tarjimonning madaniy va tarixiy tafsiflarni to'g'ri tushunishi, tarjimaning sifatini oshiradi va tarixiy asarning asl mohiyatini saqlashga yordam beradi.

Tarixiy asarlarning tarjimasida yangi usullar, xususan, kreativ yondashuvlar, tarixiy kontekstni tushunish va madaniy moslashtirish kabi metodlar, bugungi kunda keng qo'llanilmoqda. Bu usullar tarixiy asarlarning zamonaviy talqinlarini yaratishga yordam beradi va ularni yangi auditoriyaga yetkazishga imkon beradi.

Tarixiy asarlarning tarjimasida jarayonida tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstni hisobga olish zarur. Tarjimonlar o'sha davrning sharoitlarini, an'analarini va ma'naviyatini tushunishga majbur. Bunday tushuncha asarning asl ma'nosini saqlashga yordam beradi.

So'zma-so'z tarjima va literal tarjimadan ko'ra, madaniy ekvivalentlar, kreativ tarjima va kontekstual yondashuvlar metodlari yanada samarali hisoblanadi. Bu metodlar tarjimaning sifatini oshiradi va tarixiy asarning to'g'ri tushunilishiga yordam beradi.

Frazeologik ifodalarni tarjima qilishda yangi yondashuvlar va metodlar qo'llanilishi, tarjima jarayonining murakkabligini yengillashtiradi va tarjimaning to'g'ri ifodalanganligini ta'minlaydi.

Tarixiy asarlarning tarjimasida bugungi kunda globalizatsiya va madaniyatlararo aloqalar tufayli yangi talqinlarga ega bo'lishi mumkin. Tarjimonlar yangi metodlar yordamida tarixiy asarlarning zamonaviy tildagi tarjimasini ustida ishlamoqda.

Xulosa qismi: Tarixiy asarlarning tarjimasida har doim murakkab jarayon bo'lib kelgan. Eski va yangi tarjima metodlari orasidagi farqlarni tushunish, tarjimonlarga eng samarali yondashuvni tanlashda yordam beradi. Tarixiy asarlarda ishlatilgan frazeologik birikmalar, atamalar va madaniy kontekstlarni to'g'ri aks ettirish, tarixiy asarlarning asl ma'nosini saqlash va zamonaviy tilga moslashtirishda katta ahamiyatga ega. Tarjimonlar uchun madaniy va tarixiy tafsiflarni tushunish, ularni tarjimaga to'g'ri aks ettirishga yordam beradi. Bugungi kunda tarjimashunoslikda foydalanilayotgan yangi metodlar tarixiy asarlarning tarjimasini aniqroq, chuqurroq va madaniyatlararo tushunishni oshiradi.

Maqolada tarixiy asarlarning tarjimasida jarayonidagi asosiy muammolar, eski va yangi metodlarning qo'llanilishi, madaniy va lingvistik farqlarni bartaraf etishning ahamiyati ko'rib chiqildi. Tarjimonlar o'tkir madaniy va tarixiy tafsiflarni tushunishi, tarjima jarayonida yangicha metodlarni qo'llashi, va tarixiy asarlarning o'ziga xosligini saqlashda samarali yondashuvni tanlashi kerak.

Tarixiy asarlarning tarjimasida o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, tarjimonlardan chuqur tarixiy va madaniy bilimlarni talab qiladi. Eski metodlar, ya'ni so'zma-so'z tarjima, bugungi kunda tarixiy asarlarni tarjima qilishda samarali bo'lmasligi mumkin. Yangi metodlar, masalan, madaniy ekvivalentlar, kreativ tarjima va kontekstual yondashuvlar, tarjimonlarga asarning asl ma'nosini saqlagan holda, uni boshqa madaniyatga moslashtirish imkonini beradi. Tarjimonlarning ijodiy yondashuvi va tarixiy kontekstni tushunishi, tarixiy asarlarning tarjimasida muvaffaqiyatga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Саломов Ғ. Таржима масалаларини комплекс ўрганиш тажрибаси // Таржима санъати (Мақолалар тўплами). 4-китоб. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.
2. DILOROM BAXADIROVNA SULTANOVA. (2024). BADIY MATNLARNING BEVOSITA VA BILVOSITA TARJIMALARI MUOMMOLARI . *Ta'lim Innovatsiyasi Va Integratsiyasi*, 21(2), 155–158. Retrieved from <http://web-journal.ru/index.php/ilmiy/article/view/5104>
3. Abdullayeva, M. R. (2022). TRANSLATION PROBLEMS OF VERB PHRASEOLOGISMS EXPRESSING NATIONAL COLOR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 25), 347-352.
4. Sadikova, SHIRIN BAXTIYAROVNA. "Concepts of Respect Category and Respect Speech in Uzbek Language." *INTERNATIONAL JOURNAL OF TREND IN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT e-ISSN: 2456-6470*.
5. Hamidov, X., & Abdullayeva, M. (2024, March). FRAZEOLOGIZMLARNING O'ZBEKCHA MUQOBIL VARIANTLARI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI. In *Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 8, pp. 14-21)*.
6. Sultanova, Dilorom Baxadirovna ROLE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING ESL LEARNERS // ORIENSS. 2023. №22. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/role-of-interactive-methods-in-teaching-esl-learners>
7. Baxadirovna, Sultanova D. "Teaching Students with Learning Disabilities: Perceptions of a First-Year Teacher." *International Journal on Integrated Education*, vol. 4, no. 3, 2021, pp. 305-307, doi:[10.31149/ijie.v4i3.1443](https://doi.org/10.31149/ijie.v4i3.1443).
8. Baxadirovna, Sultanova Dilorom. "Teaching students with learning disabilities: Perceptions of a First-Year Teacher." (2021).
9. Makhliyo E. K. Experience Of Translating Historical Novels In Translation Studies //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 84-90.
10. ХАБИБУЛЛАЕВА М. Э. ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОД–КЛЮЧ К ДУХОВНОСТИ //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 21. – №. 5. – С. 42-46.
11. Khabibullaeva M. E. EXPERIENCE IN TRANSLATING HISTORICAL NOVELS IN TRANSLATION STUDIES //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 175-181.
12. Teshaboyeva, Ziyodakhon Qodirovna. "A Cognitive Study of "Baburname"'S Translations and Principle of Compiling a Textual Dictionary." *Journal of Pharmaceutical Negative Results* (2022): 1994-2006.
13. Mirabdullayeva Z. O., Bakhadirova D. A. Effective use of modern technologies in foreign language teaching. – 2021.

14. Bakhadirova, Dildora Azodovna. "Issues of Speech Culture in Navoi's Work." *Journal of Higher Education and Academic Advancement* 1.2 (2024): 225-227.
15. Mirabdullayeva Z. O. ANALYSIS OF MODERN ANECDOTES //PEDAGOGS. – 2024. – T. 56. – №. 1. – C. 139-142.
16. Mirabdullayeva Z. O., Marjona E. Analysis of Legends in Translations //Journal of Higher Education and Academic Advancement. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 238-241.